

Logica terțului inclus și lumile alternative

Marius Conkan

Abordarea transdisciplinară a lumilor alternative, fantastice sau miraculoase presupune o înțelegere diferită a nivelurilor de realitate, introduse de Basarab Nicolescu, pornind de la logica terțului inclus: „viziunea transdisciplinară ne propune să luăm în considerare o realitate multidimensională, structurată la multiple niveluri, care înlocuiește Realitatea unidimensională, la un singur nivel, din gândirea clasică” (*Noi, particula și lumea*).

Logica terțului inclus e gândită de Ștefan Lupașcu, în cărți precum *Experiența microfizică și gândirea umană* (1940) și *Principiul antagonismului și logica energiei* (1951), drept o formă de dinamitare a logicii clasice, bazată pe axioma non-contradicției, conform căreia A nu este non-A, așa încât nu există un al treilea termen T care să fie în același timp A și non-A. Lupașcu, în consens cu teoria cuantică, vine să nuanteze această axiomă a non-contradicției, afirmând că există un al treilea termen T (terțul inclus) care este în același timp A și non-A. La rândul său, Basarab Nicolescu amplifică această logică a terțului inclus, introducând conceptul de nivel de realitate, astfel: „Pentru a obține o imagine clară a sensului terțului inclus, să reprezentăm cei trei termeni ai noii logici, A, non-A și T, și dinamismele lor asociate printr-un triunghi la care unul dintre vârfuri se situează la un nivel de realitate, iar celelalte două vârfuri la alt nivel de realitate. Dacă rămânem la un singur nivel de realitate, orice manifestare va apărea ca o luptă între două elemente contradictorii (de exemplu unda A și corpusculul non-A). Al treilea dinamism, cel al stării T, se exercită la un alt nivel de realitate, la care ceea ce apare ca dezunit (undă sau corpuscul) este de fapt unit (cuanton), iar ceea ce apare contradictoriu este perceput ca noncontradictoriu”

(*Noi, particula și lumea*). Pornind de la logica terțului inclus, Basarab Nicolescu va construi o complexă teorie a transdisciplinarității, sintetizată și demonstrată prin cărți precum *Transdisciplinaritatea, Noi, particula și lumea, Ce este realitatea?* (o carte care pune în lumină contribuția fundamentală a lui Ștefan Lupașcu în filosofia secolului trecut, precum și funcționalitatea logicii terțului inclus în diverse domenii ale cunoașterii), *În oglinda destinului*, care conține eseuri autobiografice etc. Într-o teorie transdisciplinară a lumilor alternative, un loc la fel de percutant îl ocupă conceptele de stare ternară (a terțului inclus) și nivel de realitate, pe care vom încerca, în cele ce urmează, să le abordăm dintr-o perspectivă inedită.

Lume și non-lume

Lumile alternative (de tipul celor construite în *Aventurile Alisei în ara Minunilor*, *Peter Pan și Wendy*, *Cronicile din Narnia*, *Povestea fără sfârșit*, *Aventurile lui Pinocchio*, *Micul prinț* – deși în cazul acestor ultime două cărți se impun anumite rezerve privind construcția lumii alternative, care în *Micul Prinț* este intenționat metaforizantă, iar în *Aventurile lui Pinocchio* este intenționat parabolică și moralizatoare) sunt în mod clar legate de o structură binară, compusă din doi termeni antagonici, **lume** și **non-lume**; aceasta, la rândul ei, conține o serie de elemente contradictorii, cum ar fi: realitate și vis, rațiune și imaginație, cauzalitate și non-cauzalitate, viață și moarte etc. Altfel spus, lumea, definită drept cadrul general de referință în care se situează personajul înainte de a pătrunde în spațiul-timp fantastic sau virtual, se raportează la lumea alternativă ca la o non-lume ireală, născocită, imaterială, aspațială și atemporală. Prin urmare, lumea se află într-o

relație de contradicție cu non-lumea, iar potrivit logicii clasice lumea și non-lumea nu pot exista în același timp. În schimb, dacă privim această problematică din perspectiva logicii terțului inclus și a nivelurilor de realitate, lucrurile iau o întorsătură neașteptată. Să considerăm termenii antagonici, **lume** și **non-lume**, ca situându-se la un prim nivel de realitate. Un termen T, făcând parte dintr-un nivel secund de realitate, va fi simultan și lumea, și non-lumea. Vom numi acest nivel secund de realitate drept cadru al **lumii alternative**. Cu alte cuvinte, lumea alternativă este lumea și non-lumea personajelor; la nivelul secund de realitate personajele pot fi moarte în lumea din care provin și vii în lumea alternativă; la același nivel secund de realitate, timpul poate stagna în lumea inițială și poate fi accelerat în lumea alternativă. Pentru a evita neclaritățile și confuziile, să ne oprim puțin asupra unui exemplu. În al doilea volum din seria *Cronicilor din Narnia*, intitulat *Șifonierul, leul și vrăjitoarea*, modelul transdisciplinar al lumii alternative este în mod limpede evidențiat. Patru frați, Peter, Susan, Edmund și Lucy, care locuiesc în Londra, pătrund printr-un vechi șifonier în ținutul magic al Narniei. Așadar, la un prim nivel de realitate se situează lumea Londrei aflată în relație de contradicție cu o non-lume încă necunoscută și imaterială. La acest prim nivel de realitate, lumea Londrei nu poate exista simultan cu ținutul Narniei, întrucât acesta nu este intuit ca lume autonomă, ci respectă criteriile de inconsistență ale unei non-lumi. Nivelul secund de realitate este reprezentat de lumea Narniei, așa încât o stare ternară rezolvă contradicția din cadrul primului nivel de realitate, după cum urmează. La nivelul secund de realitate, lumea Londrei și ținutul Narniei există simultan ca lumi 33

autonome, iar cei patru frați trăiesc în același timp atât în lumea Londrei, cât și în Narnia. Dacă la primul nivel de realitate timpul stagnează, la nivelul secund de realitate, care conține lumea alternativă, timpul este accelerat. Astfel încât, cei patru copii care se maturizează și devin regi și regine în ținutul Narniei, când se întorc întâmplător în Londra prin același șifonier, conștientizează faptul că, la primul nivel de realitate, timpul a împietrit și că ei au rămas copii.

Acest exemplu ne ajută să înțelegem atât aplicabilitatea logicii terțului inclus în cazul lumilor alternative, cât și felul în care interacționează și fuzionează nivelurile de realitate. Întrucât terțul inclus de la nivelul secund de realitate nu soluționează doar contradicția dintre lume și non-lume, ci marchează, mai ales, o fuziune a celor două niveluri. După întoarcerea copiilor din ținutul Narniei în lumea Londrei, nivelul prim de realitate se va umple de conținutul magic al lumii alternative. Așa încât, deși trecerea are loc dinspre nivelul prim spre nivelul secund de realitate, efectul va fi tocmai invers, și anume nivelul prim de realitate va fi restructurat în funcție de nivelul secund.

Niveluri de realitate

Ținând cont de aceste aspecte, pot fi identificate două tipuri de lumi alternative: simple și complexe (pentru claritatea argumentării și pentru evitarea prețiozității, am preferat această clasificare matematică). În cazul lumilor alternative simple, modelul este unul matricial: există doar două niveluri de realitate (unul care conține termenii antagonici, lume și non-lume, iar celălalt care conține terțul inclus și lumea alternativă), care fuzionează între ele, așa încât nivelul prim de realitate să fie reconfigurat în funcție de cel secund. În această categorie intră lumi alternative precum *Wonderland*, *Neverland*, ținutul lui Oz etc.

Lumile alternative complexe sunt cele care presupun niveluri de realitate multiple sau chiar infinite.

lume și non-lume printr-un nivel doi de realitate, în care se situează lumea alternativă, în cadrul acestui nivel secund de realitate se va ivi, la un moment dat, o contradicție între doi termeni, așa încât va fi necesar un al treilea nivel de realitate (implicit, o a doua lume alternativă), care să soluționeze contradicția din nivelul doi. Și tot așa, la infinit. Efectul acestei treceri progresive de la un nivel la altul de realitate va fi resimțit tocmai de primul nivel de realitate, care la final (dacă va exista un final) va conține toate lumile alternative din celelalte niveluri. Procesul e asemănător tehnicii matrioșka a povestirilor în ramă, cu diferența că, în cazul lumilor alternative complexe, nivelurile de realitate sunt autonome, adică nu se conțin unele pe altele.

Structura ternară a lumii alternative vizează accesarea la un paradis fantastic și miraculos, conținut de un al doilea nivel de realitate. Această trecere dinspre lumea personajului înspre lumea alternativă va desemna tocmai metamorfoza primului nivel de realitate, adică substanța paradisiacă a lumii fantastice va contamina lumea inițială, dinspre care s-a declanșat procesul inițiat. În cadrul lumii alternative pot fi întâlnite și o serie de elemente distopice, care încearcă să dizolve toposurile paradisiace ale fanteziei, dinamizând procesul de inițiere a personajelor care pornesc dintr-o lume dezvrăjită în căutarea anumitor zone magice, capabile să le reformuleze identitar. Fără aceste elemente distopice, configurate ca forțe ale răului (specifice basmului clasic), ca întruchipări ale coșmarescului, și aflate într-o relație opozitivă cu paradisul fantastic, funcția soteriologică a lumii alternative ar fi diminuată, întrucât personajele nu ar întâmpina astfel niciun obstacol în construcția magică a identității lor. Uneori, elementele distopice reprezintă ele însele niște niveluri autonome de realitate, dar, de cele mai multe ori, aceste elemente sunt inserate în cel de-al doilea nivel de realitate, care include lumea alternativă paradisiacă (spre exemplu, invazia căpitanului Cârlig în *Neverland*, din *Peter Pan* și *Wendy*). În cazul în care structurile

distopice alcătuiesc niveluri autonome de realitate, atunci putem vorbi despre distopii fantastice sau miraculoase, așa cum lumile alternative paradisiace (conținute de niveluri autonome de realitate) pot fi considerate utopii (ori, mai degrabă, eutopii) fantastice sau miraculoase. Lumile alternative stratificate (complexe) pot, la rândul lor, să fie compuse atât din utopii, cât și din distopii, dar întotdeauna distopiile folosesc, în cadrul scenariului imaginar, la augmentarea funcției cathartice a utopiilor. Există, însă, și situații în care structurile utopice lipsesc, așa încât nivelul secund de realitate va include doar o distopie fantastică. În acest caz, personajele care pătrund în lumea alternativă antiutopică reușesc sau nu să o reconstruiască anabatic, iar personajele care trăiesc dintotdeauna într-o distopie fantastică reușesc sau nu să evadeze într-un spațiu paradisiac.

Două niveluri de realitate autonome (cum ar fi, spre exemplu, lumea Londrei și Narnia), pot fi legate, pe lângă terțul inclus (care rezolvă contradicția din cadrul unui nivel de realitate anterior), de o serie de niveluri intermediare de realitate, care se situează în *chiar* procesul de soluționare a contradicției dintre lume și non-lume și de pătrundere în lumea alternativă. Ele sunt asemenea unor „găuri de vierme” care leagă două sau mai multe universuri și care permit trecerea imediată dintr-un univers în altul. În nivelul intermediar de realitate personajul se găsește *între lumi*, dar nu are decât certitudinea lumii din care provine, întrucât cea de dincolo de acest nivel intermediar este necunoscută sau chiar imaterială. De aici provine uimirea în fața spectacolului magic, pe care lumea alternativă îl pune în scenă și care izbutește să absoarbă personajul întru totul, cauzându-i uneori pierderi de memorie cu privire la identitatea sa în lumea inițială. Nivelul intermediar de realitate, care conține zone ale nimăunii, declanșează, astfel, trecerea de la o spațio-temporalitate la alta, de la o identitate a personajului la

(continuare în pag. 44)